

Данаил Крапчев - възпитаник на Солунската гимназия д-р Георги Тренчев

Данаил Крапчев е изтъкнат български журналист, общественик и революционер. Създателят на вестник „Зора“ заема заслужено място в историята на българската журналистика като един от големите български политически анализатори, но той е и горещ патриот, родолюбец, милеещ за съдбините на България. Голяма роля за формирането на тази значима личност в българската история заемат и училищата на Българската Екзархия в пределите на тогавашната Османска империя и конкретно Солунската гимназия.

Първоначалното си образование Данаил Крапчев завършва в родния си град Прилеп. Тук има добре устроено първоначално и трикласно училище и запазени образователни традиции от миналото. Все още се помнят имената на редица видни учители, дали много за запазване на българщината и за развитие на учебното дело в града и в цяла Македония.

Още през 1843 г. в двора на църквата „Св. Благовещение“ в Прилеп е изградено училище. Тук работят известните възрожденци Иван Жинзифов и синът му Райко Жинзифов, Димитър Миладинов от Струга, Григор Пърличев и Кузман Шапкарев от Охрид и други. Значима следа в училището и в обществените борби в града оставя и Йордан х. Константинов - Джинот от Велес, който през 1858 г. учителства в града. Той допринася много не само за уредбата на тукашното училище, но и за пробуждане на народния дух. През учебната 1866-1867 г. Яким Груев и Христо Данов изпращат в Прилеп учителя Никола Ганчев-Еничеров от Пловдив. За развоя на училището спомага и Йосиф Ковачев от Щип, който от 1874 до 1877 г. е директор на училището. Голяма помощ оказва на съгражданите си и видният възрожденски деец Методи Кусев, който по-късно става старозагорски митрополит.

В такава среда в Прилеп и в такова училище започват ученическите години на Данаил Крапчев. От наличната информация и от публикуваните спомени и материали за него е видно, че той започва обучението си в училището в родния си град Прилеп. Не е известно докога е ученик тук, но най-вероятно е учил до завършването на съществуващото тогава третокласно училище. След завършване на IV отделение Крапчев учи в I клас през учебната 1891-1892 г., във II клас през 1892-1893 учебна година и в III клас през 1893-1894 учебна година.

Кои са учителите в това училище, когато тук учи Данаил Крапчев? Сред учителите, работили в Прилеп, се открояват имената на Даме Груев и Пере Тошев.

Завърнал се в Македония, Даме може да намери работа като учител, такава е и съдбата на всички получили по-високо образование. През учебната 1891-1892 г. той получава назначение като екзархийски учител в родното си село Смилево. През учебната 1892-1893 г., когато Крапчев е във II клас, Даме е назначен за учител в гр. Прилеп в Българското III класно мъжко и III класно девическо училище, в което през тази година се обучават 114 ученици – 89 момчета и 25 момичета¹. Той преподава в основното училище, но има часове и в класното². Учители заедно с Даме са и Пере Тошев, Недялко Дамчев от Битоля и др. Тук отново, освен чисто учебната си дейност, Даме развива и просветителска в откритото неделно училище.

Значителна роля в развитието на училището изиграва и Пере Тошев. Родом от Прилеп, учил в родния си град и в Солунската гимназия, той завършва образованието си в Пловдивската гимназия през 1885 г. По-късно учи в Софийския университет, но напуска обучението си и през учебната 1892-1893 г., връщайки се в Македония, той идва първо в родния си град, където е назначен за учител.

Тук, освен чисто учебната си работа в отделенията в първоначалното училище, учителите се заемат и с просветителска дейност. Откриват училище за възрастни, което е нещо напълно ново за Прилеп и се посреща с интерес от населението. Това е продължение на възрожденските традиции на българското училище. В своята учителска дейност Д. Груев навсякъде прилага тази възрожденска традиция. Още първата си година като учител в с. Смилево, той открива вечерно училище, а в Прилеп отваря “Неделно училище” като продължение на вечерното.”³

Продължение на възрожденските традиции в българското училище отпреди освобождението е и поставянето на театрални постановки от учителите. В Прилеп през учебната 1892-1893 г. учителите поставят драмата “Вяра, надежда и любов”, в която Даме играе ролята на Луция.⁴

Това е училището в Прилеп, това са учителите, които дават първите знания на младия Крапчев, преди той да продължи образованието си извън родния си край.

След завършване на трикласното училище в Прилеп Крапчев трябва да отиде в Битоля, защото е най-близкото училище до Прилеп, а и защото вече е станало известно Битолското четирикласно мъжко училище. Повечето биографи на Крапчев споменават за неговото пребиваване в училището в Битоля, но не посочват откога той е тук и докога продължава обучението му.⁵ Ако за отговора на първия въпрос може само да се гадае, то за края на напускането на Битолското училище има точна информация.

Но първо малко предистория за Битоля и за развитието на учебното дело там. Битолската епархия се присъединява към Българската екзархия в края на 1897 г. Седалището и е в Битоля, град с многобройно мохамеданско население, а най-многобройни от християните били българите. Градът е вилаетски център, с голям турски гарнизон, но и консулски град. Според сведения на Българската екзархия през 1900 г. в Битоля живеели 20 336 души българи, от които 8 800 били патриаршисти, 96 сърбомани и 48 протестанти. В града живеят само около 100 души гърци, но и 7 200 души власи, които се гърчеели и 120 албанци.⁶ Според румънските дипломатически документи градът Битоля /Монастир/ има население приблизително 42 000 души, разделени на: 18 000 мюсюлмани, 6 000 евреи, 10 000 българи и 8 000 румънци.⁷ Християнското население на Битоля се дели на три общини: българска, гръцка и сръбска.

Битоля бил известен и като важен училищен център и даже съперничел на Солун в това отношение. През 1898 г. в града имало 10 български училища, включително едно петокласно девическо училище и мъжката класическа гимназия общо с 1318 ученика.⁸ Интересно е да се проследи каква е учебната среда в един град с разнородно население както Битоля. По това време вече са в разгара си и пропагандите на съседните държави, сред които тук най-силно се чувстват гръцката, сръбската и румънската. Всички те си съперничели и в развитието и поддръжката на своя училищна мрежа. Затова в града освен българските училища имало още и турски, гръцки, сръбски и румънски училища и училище на евреите и протестантите.

В една такава конкурентна среда на училища на различни вероизповедания и народности започва своето съществуване и Българското мъжко училище в Битоля. През учебната 1892-1893 г. то все още е IV класно мъжко училище, с един от осемте мъжки пансиона, поддържани от Екзархията. Едва през учебна 1895-1896 г. в последния IV клас започват да се преподават педагогически предмети и затова е наречено педагогическа гимназия. През годините там са обучавани следния брой ученици: 1892-1893 г. – 126 ученици; 1893-1894 г. – 151; **1894-1895 г. – 125**; 1895-1896 г. – 128; 1896-1897 г. – 168 ученици⁹.

Така през учебната 1894-1895 г. Данаил Крапчев започва обучението си в Битоля в IV клас на мъжкото училище. Той пребивава тук само една година и след завършване на IV клас, тъй като тук все още няма по-горен клас, трябва да продължи образованието

си в училище с по-висока степен. И както ще видим по-късно той постъпва в Българската Солунска мъжка гимназия.

Какво е училището в Битоля по времето на обучението на Данаил Крапчев там. Това е период на възход на развитие на революционните идеи и начало на организирането на освободителното движение. След създаването на ВМОРО в Солун през 1893 г. идеите за революционна борба бързо се разпространяват и по другите градове. Първ разпространител на тези идеи в Битоля е учителят Пере Тошев. През 1894 г. Пере Тошев учителства в Скопие, където оглавява комитета до напускането си, като в Скопие остава да го замества Христо Матов. През 1894-1895 г. Пере Тошев е назначен за учител в Битоля в мъжкото четирикласно училище. Той прекарва тук близо четири години до 1898 г. като учител в гимназията и възпитател в пансиона и. Тук Пере Тошев среща своя съученик от Пловдивската гимназия - Гьорче Петров. Двамата са били участници и в Македонския доброволчески батальон в Сръбско-българската война от 1885 г. Гьорче Петров е учител от 1891 до 1895 г. в Битолската гимназия. Пере Тошев заедно с Гьорче Петров подпомагат местния революционен комитет и издават хектографиран революционен лист „На оръжие“. През тези четири години Пере Тошев, подпомаган от Гьорче Петров развива оживена революционна дейност.¹⁰

Така освен получените знания в четирикласното училище Крапчев попада под въздействието на тези своите учители и известни дейци на ВМОРО - Пере Тошев и Гьорче Петров, негов съгражданин от Прилеп. Така с гордост може да се каже, че сред редицата известни възпитаници на мъжкото училище, а по-късно и на класическата гимназия в Битоля, като Христо Силянов, Йордан Бадев и мн. др. се нарежда и Крапчев. Йордан Бадев по-късно ще го видим като редактор по културните въпроси на в. „Зора“ и в първите дни след 9 септември 1944 г. ще го сполети същата участ, както и Данаил Крапчев.

През учебната 1895-1896 г. Крапчев постъпва в V клас на Солунската българска мъжка гимназия. По това време тя е единствената гимназия на Българската Екзархия и вече се е превърнала в едно от най-значимите български средни учебни заведения. Със своята народополезна дейност, тя с основание се нарежда заедно с Априловската гимназия в Габрово и с гимназията в Пловдив, начело на българското просветно движение и заема своето достойно място в духовната история на България.

През класните стаи на Солунската гимназия като ученици преминават редица видни дейци на българската наука и политическа мисъл като: Андрей Ляпчев, Иван Снегаров, Александър Балабанов, Ал. Станишев, Антон П. Стоилов, Георги Баласчев, Димитър Талев, и др.

Гимназията също се превръща и в ковачница и на революционни кадри, а в нея учат повечето от основателите и ръководителите на ВМОРО като Даме Груев, Гоце Делчев, Пере Тошев, Гьорче Петров, Петър Китанов, Борис Сарафов, Тодор Лазаров, Петър Васков, Лазар Маджаров, Христо Узунов, Михаил Чаков, Павел Шатев, Кирил Пърличев, Андрей Казепов, Методи Патчев, Пандо Кляшев, Лазар Поптрайков, Лазар Димитров, Сава Михайлов, Христо Куслев и много други знайни и незнайни герои, загинали в борбата за свобода на българите в Македония.

Много от учениците още преди да напуснат гимназията са вече революционери, а някои от тях като – Манол Ризов, В. Цветков, Пандо Кляшев, Андрей Казепов, Г. Христов и др. още в първите години след завършването на гимназията загиват в сражения с турците.

В спомените си Георги Кулишев, един от възпитаниците, а след това и учител в гимназията пише: “Повечето от най-изтъкнатите македоно-одрински революционери са учителствували или са се учили в Солунската гимназия... Сред нейните класни стаи и всред стените на нейния пансион учениците добиваха освен солидни знания, висок патриотичен дух, готовност да дадат всичките си сили, дори живота си за свободата на

родната страна, за добруването на своя народ.” “Нямаше нито сянка от някакъв народностен сепаратизъм – продължава Г. Кулишев. – Напротив, ние всички горяхме от пламенна любов към нашия народ, към звучния български език и българска култура. При тогавашната обстановка ние имахме пред очи историческия призив на Паисий Хилендарски: “Българино, знай своя род и език.”¹¹

Крапчев учи в Солунската гимназия три години до завършването си. През учебната 1895-1896 г. той е в V клас, през учебната 1896-1897 г. в VI клас и през учебната 1897-1898 г. в VII клас. Випуска през 1897-1898 г. с който той завършва е 13 випуск, който дава гимназията през 18-та година от съществуването си. Това е и най-многобройният випуск - завършват 34 души. Едва през учебната 1912-1913 г. ще има по-многоброен випуск в Солунската гимназия. Макар и далеч от родния си край, Крапчев не е самотен в гимназията. През цялото съществуване на гимназията само от Прилеп тук са завършили 38 ученици.

През различните години на съществуването на гимназията в нея работят като директори и учители редица изтъкнати български педагози, общественици, писатели, някои от които по-късно заемат редица видни държавни и обществени постове. Като такива може да се посочат Димитър Страшимиров, Григор Пърличев, Димитър Матов, Васил Кънчов, Константин Величков, Михаил Сарафов, Благой Димитров и др.¹². В периода, когато пребивава там Крапчев, директори на гимназията са Михаил Сарафов и Атанас Ченгелов. Михаил Сарафов е директор на гимназията от учебната 1893-1894 до 1895-1896 г. Завършил е математика в Мюнхен, слушал лекции в Сорбоната в Париж, след завръщането си в България заема отговорни държавни и административни постове: министър на народното просвещение, министър на финансите, министър на вътрешните работи, дипломат, представител във Виена, пълномощен министър в Цариград и др. Атанас Ченгелов е директор на гимназията от учебната 1896-1897 до 1898-1899 г.

По степен на подготовка и квалификация педагогическият състав на Солунската гимназия заема едно от първите места сред българските средни училища. Това спомага извънредно много за издигане нивото, както на общата, така и на специализираната подготовка на учениците в гимназията.

По времето, когато Крапчев е в гимназията, броят на учителите е: през учебната 1895-1896 – 21, 1896-1897 – 21, и през 1897-1898 – 18 учители. Сред тях срещаме имената на: Иероним Буфети, Димитър Хаджииванов, П. Рачев, д-р Манол Иванов, д-р Д. Страшимиров, Христо Тенчев, д-р Д. Делиделов, Иван Гарванов, д-р Л. Димитров, Илия Пейчиновски, Георги Петров, д-р Н. Колушев и др.

След завършване на гимназията Крапчев продължава обучението си в Софийския университет, но с голяма част възпитаниците от Солун той ще продължи своите връзки. С много от тях ще участва в борбите за освобождение на българите в Македония, а с други ще продължи борбата на литературния и научния фронт, за доказване и защитаване на българския характер на населението в Македония.

Като възпитаник на Солунската гимназия и Данаил Крапчев не остава настрана от борбите на своите другари. Той участва и в посрещнатата с възторг от целия български народ Балканска война от 1912 г., защото желае да помогне за освобождението на останалите под робство български земи. Включва се в състава на четите на Стоян Мълчанков и Стоян Филипов, които на 4 октомври преминават границата при Лъджене и се насочват към селата Осиково, Ковачевица, Лещен. На 18 октомври четите се отправят към Неврокоп. От този период може да се посочи и недатираното писмо на Крапчев до Яворов. „Лъжане, 27. IX. Пейо, научавам се, че вие още сте там. Аз тук закрепнах. Вчера телеграфирах да ми пратят парабел. Надявам се утре Мълчанков да ми го донесе. Ако дотогава не сте заминали, пак ще дойда с вас. Ако ли не ще замина за Неврокоп с Мълчанкова. Паспалев и Палиев заминаха за София. Целува те твой Д. Крапчев.”¹³

Един интересен разказ на Симеон Радев описва Д. Крапчев и неговото участие във войната от 1912 г. „Ляпов-Гурин“¹⁴ смяташе, че войната която водехме против Турция, трябва да има за цел не само освобождението от нейното иго, но и пълното ѝ изгласване из Европа, като се унищожи даже и всеки веществен спомен от нея. Щом влязъл с четата си в Мехомия, той накарал да запалят конака. Данаил Крапчев, също член на четата, се завтеклъ разгневен. "Какво си направил?" Ляпов, седнал на един стол, с цигара в ръка, му посочил пламъците, които вече се издигали. "Каквото виждаш. Гледам как гори Турция." Данаил Крапчев, все по-възбуден, протестираше, че тук вече не е Турция, а България, че това пламнало здание, до вчера конак, днес може да бъде наше околийско управление и пр. След като изчерпал всички аргументи, накрая той заявил с треперещ от възмущение глас: "Това е забранено от Хагската конференция." Ляпов отговорил: "А Хагската конференция позволява ли да има башибозуци?". Този разказ на Симеон Радев предполага, че Крапчев е бил с чета в Разложко заедно с четата на Яворов. Но самият Крапчев разказва друго. „Трябва да кажа, - пише сам Крапчев - че близо един месец преди обявяването на балканската война Пейо Яворов и аз се присъединихме в Юндола към разложките чети. След една буйна реч, Яворов мина с разложките чети към Якоруда, а мене прати с неврокопските чети. След ожесточено сражение над Неврокоп, при с. Гърмен ние влязохме в града една седмица преди нашите войски. Пейо Яворов начело на разложките чети, които имаха сражение към Якоруда, след известно време също стигна в Неврокоп.“¹⁵ От написаното е видно, че Крапчев, след раздялата в Юндола, се среща с Яворов чак в Неврокоп и не участва в сраженията в Разложко.

През следващите години Данаил Крапчев, утвърдил се вече като водещ журналист, издател и собственик на вестник „Зора“, не престава да мисли за бъднините на България, за българщината, за положението на българите в Македония. На страниците на вестника му се поместват материали, които поддържат будна съвестта на българското общество, правят го съпричастно към страданията на българите, останали извън пределите на България. Той привлича за сътрудници във вестника си видни имена от академичните среди като: проф. Боян Пенев, проф. Никола Милев, проф. Ал. Т. Балан, проф. Любомир Милетич, проф. Йордан Иванов, проф. Александър Балабанов, проф. Гаврил Кацаров, проф. Михаил Арнаудов, проф. Стоян Романски и редица други. Затова не е чудно, че когато се заражда идеята да се създаде Македонският научен институт в София, веднага е поканен и Данаил Крапчев. Така на 21 декември 1923 г. в София, в аудитория 10 на Софийския университет, се учредява Македонския научен институт от 52 известни български интелектуалци, родени в Македония. В Управителния съвет на института влизат: Председател – проф. Иван Георгов, първи подпредседател – проф. Александър Балабанов, втори подпредседател – проф. Михаил Арнаудов, секретар – Спиро Константинов, касиер – Диаманди Николов, членове – проф. Любомир Милетич, проф. Никола Милев, Данаил Крапчев, Йордан Бадев, Георги Баждаров, Васил Пасков, Антон Попстоилов.¹⁶

От този избор се вижда значимото място което българската научна мисъл отделя на Данаил Крапчев. Тук, заедно с него, в ръководството на института през различните години ще видим отново възпитаниците на Солунската гимназия: Георги Баждаров, Йордан Бадев, Антон Попстоилов, Васил Пасков, Георги Кулишев, Георги Стрезов и много други.

Данаил Крапчев е определян и като фактор, който може да влияе на дейците в Македония. Затова при навлизането на българските войски в Македония след 1 март 1941 г. и след създаването на Българския акционен комитет в Скопие той отново е необходим. След разговор на премиера Б. Филов с ръководството на Македонския научен институт Данаил Крапчев е отпратен екстрено в Македония, за да проучи

настроенията и идейните виждания на дейците, създали там по собствена инициатива български акционни комитети.¹⁷

В заключение може да се каже, че през целия си съзнателен живот Данаил Крапчев работи за България. Завършил училищата на Българската екзархия в поробена Македония, той попада под влияние на революционните идеи на своите учители Даме Груев, Пере Тошев, Гьорче Петров и др. Така още от ученическата скамейка той се оформя като горещ патриот и борец за освобождение на останалото под робство българско население. В повечето негови начинания и в периода на участието му във четническите действия, както и на литературния и научния фронт той сътрудничи и работи с редица други дейци, също възпитаници на Солунската гимназия.

¹ **О., М. и Б.** Поглед върху дейността на Българската екзархия (1877-1902). Лайпциг, 1902, с. 104.

² **Тошев, С.** Бунтовни времена. Документална книга за Дамян Груев. С., 1981, с. 44.

³ Даме Груев. Спомени. Кореспонденция. С., 1999, с. 128.

⁴ Даме Груев. Цит. съч., с. 110.

⁵ **Радева, Виолета.** Комунистите убиха Данаил Крапчев заради българолюбието му. В. Македония, бр. 11, 17 март 1999 г.

⁶ **Божинов, В.** Българската просвета в Македония и Одринска Тракия 1878-1913. С., БАН, С., 1982, с. 162.

⁷ **Йордан, Константин.** Румънски дипломат за християнските училища и църкви в Битоля и околностите в края на XIX век. – Македонски преглед, 2006, кн. 2, с. 136.

⁸ **ЦДА,** ф. 176, оп. 1, а. е. 1075, Битоля, юли 1898, доклад № 361 на Д. Йовев, л. 179.

⁹ **О., М. и Б.** Поглед върху дейността на Българската екзархия (1877-1902). Лайпциг, 1902, с. 103-104.

¹⁰ **Тошев, С.** По кървав път. Пловдив, 1982, с. 86-93

¹¹ **Кулишев, Георги.** Славно наследство. – В: Пламъкът на солунския светилник. С., 1970, с. 125.

¹² **Божинов, В.** Българската просвета в Македония и Одринска Тракия 1878-1913. С., БАН, С., 1982, с. 64.

¹³ ДИА, ф. № 10К, оп. 3, а. е. 264; Данаил Крапчев и в. "Зора". Незабравимото : Интервюта, писма, документи / Състав., ред., предг., бел. Цвета Трифонова. - [В. Търново] : Фабер, 2006, с. 123-124.

¹⁴ Димитър Николов Ляпов – Гурин е български революционер и публицист, деец на Вътрешната македоно-одринска революционна организация и на Върховния македоно-одрински комитет. Роден през 1872 година в костурското село Бобища, понастоящем в Гърция. Завършва Солунската българска мъжка гимназия през учебната 1888 - 1889 година. В 1912 година при избухването на Балканската война Ляпов е в четата на Георги Занков на Македоно-одринското опълчение, действаща в Разлога и спомогнала за освобождението на градовете Мехомия и Сяр, а по-късно в щаба на Трета солунска дружина. За проявено отличие в боя е награден с орден „За храброст“ IV степен. След войните Ляпов е член на Илинденската организация. Умира на 19 февруари 1941 година в София.

¹⁵ в. "Зора" - София, 8 декември 1931 г.

¹⁶ **Гребенаров, Ал.** Македонският научен институт (1923 – 2008). Документален летопис. С., 2009, с. 523.

¹⁷ **Гребенаров, Ал.** Македонският научен институт (1923 – 2008). Документален летопис. С., 2009, с. 31.